

УДК 336.221:172.1

Віталій ПИСЬМЕННИЙ

ПОБУДОВА ФІСКАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ НА ОСНОВІ ДУХОВНИХ І МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Обґрунтовано необхідність переформатування фіскальної ідеології на основі чеснот сумління, свідомості й обов'язку сплачувати до бюджету законно встановлені податки, тим самим рівноцінно брати участь у фінансуванні державних витрат. Встановлено, що своєрідним провідником у цьому мають стати духовні та моральні цінності, вироблені в християнстві – одній з найдревніших і наймасовіших релігій. Зважаючи на те, що церква є тим суб'єктом, який користується високим рівнем поваги й довіри серед різних верст населення, доведено, що завдяки співпраці її, держави та громадянських інституцій можна якнайшвидше забезпечити ефективне функціонування бюджетно-податкових відносин.

Ключові слова: фіскальна ідеологія, оподаткування, антифіскальна поведінка населення, духовні та моральні цінності, чесноти сумління, свідомості й обов'язку.

Віталій ПИСЬМЕННИЙ

Построение фискальной идеологии на основе духовных и моральных ценностей

Обоснована необхідність переформатування фіскальної ідеології на основі достоїнств совести, свідомості та обов'язку сплачувати в бюджет законно установлені податки, то є рівноцінно брати участь у фінансуванні державних витрат. Встановлено, що своєрідним провідником в цьому повинні стати духовні та моральні цінності, вироблені в християнстві – одній з найдревніших і наймасовіших релігій. Зважаючи на те, що церква є тим суб'єктом, який користується високим рівнем поваги й довіри серед різних верст населення, доведено, що завдяки співпраці її, держави та громадянських інституцій можна якнайшвидше забезпечити ефективне функціонування бюджетно-податкових відносин.

Ключевые слова: фискальная идеология, налогообложения, антифискальное поведение населения, духовные и нравственные ценности, достоинства совести, сознания и долга.

Vitalii PYSMENNYI

Construction of fiscal ideology based on spiritual and moral values

Introduction. Excessive share of informal relations between government and business, low financial literacy of the population, unsatisfactory tax culture have made necessary reformatting the old fiscal ideology. It can be done by the introduction in taxation the spiritual and moral values, developed in Christianity.

Purpose. The purpose of the article is theoretical justification of necessity of construction fiscal ideology on the virtues of conscience, consciousness and obligation to pay taxes to budget.

Methods. *The author used scientific methods such as historical, abstraction, deduction, comparison, analysis, idealization, systematization and others.*

Results. *Established that from ancient times the Christian religion produced a profound impact on the process of taxation, promoting through human values pay taxes to the budget. The instructive biblical narratives in the Gospels of Matthew, Luke and Mark, the Apostle Paul to the Romans who violate tax issues in the context of moral and ethical norms is studied. Proved that the cooperation between church, state and civil society can establish the tax mechanism – to ensure the effective functioning of the tax and budget relations. The basis of fiscal ideology should be the virtues of conscience, consciousness and obligation to pay to the budget the all legally established taxes.*

Conclusion. *Established that taxation is an important ethical duty that has to perform every person, not because of physical or psychological coercion, but only due to public necessity. The constructive changes will be only when the fiscal ideology adopt a general Christian values enshrined in the Bible.*

Keywords: *fiscal ideology, taxation, non fiscal behavior of population, spiritual and moral values, virtues of conscience, consciousness and responsibility.*

JEL Classification: H 200, H 210, H 220, H 260.

Постановка проблеми. Обравши демократичний поступ розвитку, Україна все ще потребує якісних змін у фіскальній ідеології. Адже демократія аж ніяк не означає вседозволеність, а передбачає широкий спектр відповідальності влади перед людьми за взяті зобов'язання. Зрештою, така відповідальність має бути обопільною: держава – надавати суспільні блага, а населення – через сплату податків забезпечувати їх фінансування. Цей алгоритм, теоретично доведений класиками економічної думки й апробований в цивілізованому світі, має бути повноцінно реалізований у вітчизняній практиці.

Причому зазначений процес настільки складний, що його не можливо виконати у вузькому часовому лазі й необхідно здійснювати одночасно з переформатуванням відносин у сфері мобілізації та використання бюджетних коштів. Надмірна частка неформальних зв'язків між владою і бізнесом, посередня фінансова грамотність населення, низька культура сплати податків – ось ті ви-

клики, яких не вдалося позбутися за багатлітню історію української незалежності. Без їх вирішення з кожним роком буде усе важче реалізувати бюджетно-податкову політику.

Розуміння необхідності вчасно й у повному обсязі сплачувати податки, іншими словами, брати участь в підтримці державних справ, є лише першим кроком на шляху до конструктивних зрушень. Набагато складніше в усталеному порядку дотримуватися тих домінант, що лежать в чеснотах сумління, свідомості й обов'язку, відчувувати частину власного багатства на користь держави. Своєрідним провідником у сприйнятті фіскальної ідеології українським суспільством мають стати морально-етичні засади, вироблені в християнстві – одній із найдревніших та наймасовіших релігій.

Здавалося, що релігія та податки лежать у різних площинах і як їх пов'язати – дилема не з простих. Утім із давніх-давен християнське віросповідання чинило глибокий вплив на процеси оподаткування, стимулюючи через загальнолюдські ціннос-

ті сплачувати в казну десяту частину урожаю, худоби чи доходів у грошовій формі. В час широкого розповсюдження біблійного вчення зв'язок християнської моралі й етики оподаткування став предметом диспутів серед представників різних галузей знань – економіки, історії, філософії та богослов'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потрібно врахувати, що у вітчизняних наукових колах дослідження теолого-економічного характеру майже не проводилися. Поодинокі праці із цієї тематики В. Андрущенко [1], Ю. Іванова [2], А. Крисоватого [3], С. Юрія [3] лише дотично зачіпають питання оподаткування і морально-етичних норм. Значно більше уваги їм приділяли творці наукової думки Заходу Р. Вагнер, (R. Wagner) [4], А. Едершейм (A. Edersheim) [5], Е. Кіршлер (E. Kirchler) [6], Р. Сіріко (R. Sirico) [7], Б. Торглер (B. Torgler) [8] й інші. Фактично останні й обґрунтували вплив на формування фіскальної ідеології духовних та моральних цінностей, закладених у Біблії.

Зрештою, головна пам'ятка християнства не є першоджерелом згадок про податки, хоча в її Старому та Новому Завітах неодноразово наголошувалося на обов'язку кожної особи безповоротно віддавати час-

тину своїх доходів або майна. Причому почуття обов'язку наповнене глибоким змістом громадянської свідомості, дисципліни та покори. За тисячолітню історію розвитку людства воно не еволюціонувало, а питання сплати податків чи ухилення від оподаткування й сьогодні лежать в корені добра і зла, зберігаючи свою риторичність.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні фіскальної ідеології на основі чеснот сумління, свідомості та обов'язку сплачувати до бюджету законно встановлені податки й, відповідно, брати участь у фінансуванні державних витрат. За основу цієї гіпотези взято положення Біблії щодо обов'язкового характеру оподаткування, яке стосується кожного християнина.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними статистики, податкові надходження в Зведеному бюджеті України становили від 74,5% у 2010 р. до 80,6% в 2014 р. [9], й інших таких значимих джерел фінансових ресурсів просто не існує (рис. 1). Справляючи податки, громадяни оплачують здійснення державою економічної, політичної, соціальної, правоохоронної та інших функцій. Це підтверджує тезу, що оподаткування є чи не найважливішим етичним обов'язком, який

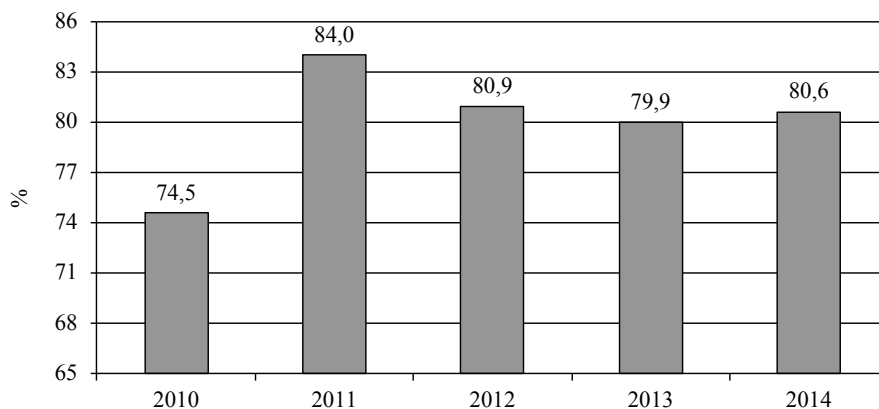

Рис. 1. Питома вага податкових надходжень до Зведеного бюджету України за 2010–2014 рр.*

* Побудовано на основі [9].

повинен виконувати кожна особа виключно через суспільну необхідність.

У цьому сенсі Біблія дає відповідь на питання: чи потрібно сплачувати податки? В посланні Апостола Павла до римлян звертає на себе увагу настанова Ісуса Христа: “Тому треба коритися не тільки ради кари, але й ради сумління. Через це бо платите й податки, бо то службовці Божі, що лише того й пильнують. Тож дайте кожному належне: кому податок – податок, кому мито – мито, кому острах – острах, кому честь – честь” [10, 1058]. Тобто зобов’язання сплачувати законно впроваджені податки можна розглядати як співставлення між індивідуальними та суспільними інтересами.

Перші є успадкованою властивістю людей і відображають їхні спонукальні мотиви в забезпеченні продуктами харчування, одягом, помешканням тощо (рис. 2). Вони характеризуються переважанням у життєдіяльності самокорисливих потреб щодо сторонніх осіб чи соціальних груп. Тут доречно процитувати Євангелію від Матея, де опонується благовоління самого себе та пропагується самопожертва: “Не збирайте собі скарбів на землі, де міль і хробацтво нівечить, і де підкопують злодії і викрадають” [10, 896].

На відміну від індивідуальних інтересів, суспільні інтереси задовольняють ті самі матеріальні, духовні та соціальні потреби, втім усіх без винятку членів суспільства. Це ніщо інше як прагнення до забезпечення загальних благ і, про що вже говорилося, саме за допомогою оподаткування воно досягається на рівні 80%. Біблія ж пропагує будувати життя на основі чеснот сумління, свідомості й обов’язку відчужувати частину власних доходів або майна на користь держави, чим виявляється внутрішня духовна якість і стилювання вільної поведінки особистості.

У Святому Письмі є чимало й інших повчальних оповідей, які порушують питання оподаткування в контексті морально-етичних норм (табл. 1). Нині усім відомі фрази: “Віддайте ж кесареве кесареві, а Боже Богові” [10, 917] в Євангелії від Матея, “Віддайте, отже, що кесареве – кесареві, а що Боже – Богові” [10, 979] в Євангелії від Луки та “Віддайте кесареві, що кесареве, а Богові – що Боже” [10, 942] в Євангелії від Марка – ніщо інше як пряма Христова вказівка до дії, незважаючи, що це спричиняє безповоротну втрату частини власних статків.

Тут питання обов’язку має дискусійний характер, позаяк на нього накладається почуття

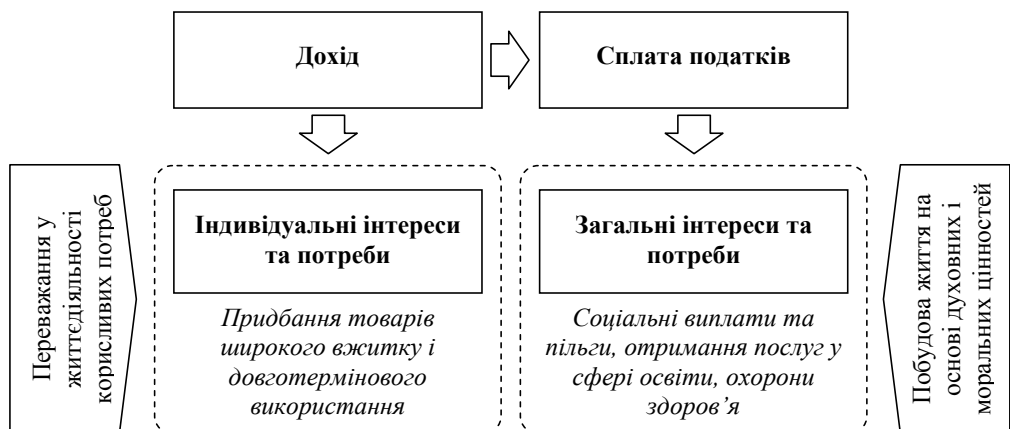

Рис. 2. Схема фінансового забезпечення індивідуальних і загальних інтересів та потреб

Питання морально-етичних норм оподаткування в Біблії*

Розділ Біблії	Назва оповіді	Зміст оповіді
Послання Апостола Павла до римлян	Сплата податків і послух владі	Тому треба коритися не тільки ради кари, але й ради сумління. Через це бо платите й податки, бо то службовці Божі, що лише того й пильнують. Тож дайте кожному належне: кому податок – податок, кому мито – мито, кому острах – острах, кому честь – честь.
Євангелія від Матея	Податок на храм	І як увійшов до хати, випередив його Ісус, мовивши: “Як тобі, Симоне, здається? Земні царі з кого беруть данину чи податок? Із своїх синів чи з чужих?” А коли відповів: “З чужих”, – Ісус сказав до нього: “Отож, сини вільні. Однак, щоб вони нам цього не взяли за зле, піди до моря, закинь вудку, візьми першу, яка попадеться, рибу, і відкрий їй рота: там знайдеш ти статир; візьми його й дай їм за мене й за себе”.
		Скажи нам, як тобі здається: Чи дозволено давати кесареві податок, чи ні?” Ісус же, знаючи їхнє лукавство, озвався: “Чого мене спокушаєте, лицеміри? Покажіть мені гріш податковий”. Ті принесли йому динарій. Він спитав їх: “Чий це образ і напис?” Відповідають йому: “Кесарів”. Тоді він до них каже: “Віддайте ж кесареві кесареві, а Боже Богові”.
Євангелія від Луки	Податок кесареві	“Чи вільно нам давати кесареві податок, чи ні?”. Він же, побачивши їх лукавство, промовив до них: “Покажіть мені динарій. Чий на ньому образ і напис?”. Ті відповіли: “Кесарів”. І він сказав їм: “Віддайте, отже, що кесареві – кесареві, а що Боже – Богові”.
Євангелія від Марка		Отож, чи личить давати данину кесареві, чи ні? Давати, чи не давати? Він же, знаючи їхнє лукавство, сказав їм: Чого мене спокушаєте? Принесіть мені динарій, щоб я бачив. Вони й принесли. І каже їм: “Чий це образ і напис?” – “Кесарів”, – ті йому відповідають. Тоді Ісус промовив до них: “Віддайте кесареві, що кесареві, а Богові – що Боже”.

* Складено на основі [10, 1058, 911, 917, 979, 942].

страху бути покараним, негативно забарвленим емоційним процесом. Представники вітчизняної фінансової науки інтерпретують слова Ісуса Христа тим, що податки є злом, але ще більшу небезпеку та неприємності чинить їх несплата [1, 124]. Дуалізм виявляється у різновекторності тлумачень обов'язку та страху: перше – обумовлене моральними зобов'язаннями людини перед іншими членами суспільства, друге – загрозою реальних чи передбачуваних негативних обставин.

Дещо по-іншому тлумачать “податок кесареві” західні вчені-богослови, вміщуючи податковий обов'язок у рамки принципу загального блага, за яке несуть відповідальність усі громадяни [11]. Ісус Христос визнавав монету з зображенням імператора і згадуваний надпис на них, як цілком закон-

ну вимогу, тому інших передумов до уникнення оподаткування чи несплати податків для християн немає й не повинно бути. Не страх, а загартоване біблійними оповідями почуття обов'язку має лежати в основі реформатування старої фіскальної ідеології.

Сьогодні якраз слушний для цього момент. Адже за багатолітню історію становлення та розвитку української державності церква тільки тепер по-справжньому стає мірилом життя для багатьох наших співвітчизників. За даними статистики, в Україні налічується понад 38,1 млн. християн [12], чисельність яких зростає, як і кількість релігійних громад й активно практикуючих у них віруючих (рис. 3). Цим має скористатися влада, формуючи фіскальну ідеологію на основі морально-етичних цінностей, за-

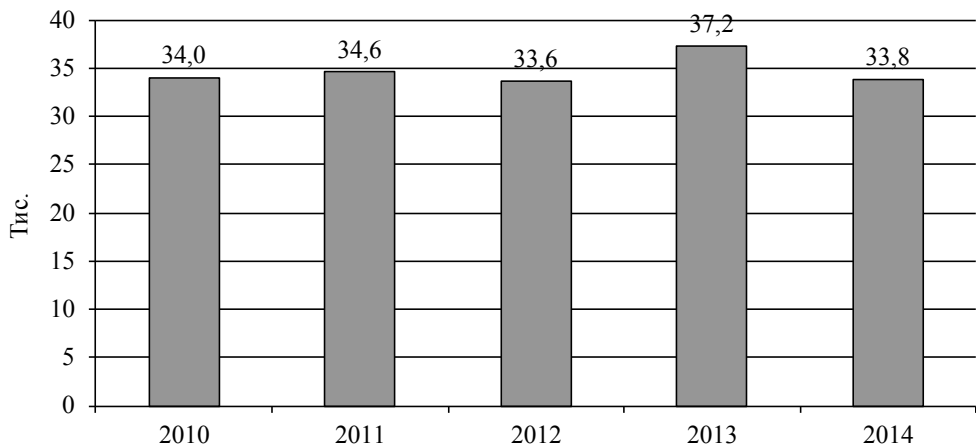

Рис. 3. Мережа церков і релігійних організацій в Україні за 2010–2014 рр.*

* Побудовано на основі [5].

кладених у Біблії – найвизначнішої пам’ятці духовної культури людства.

Конституційне положення про відокремлення церкви і релігійних організацій від держави [13] ще не означає відстороненість цих інституцій. Їх кооперація має бути системною, прозорою та всеохоплюючою з тим, аби забезпечити прямий вплив на усі сторони суспільного життя. Причому церква була, є і завжди буде тим суб’єктом, який користується чи найбільшим рівнем поваги та довіри серед різних верст населення. Держава ж через непопулярні рішення у сфері оподаткування часто перебуває під спектром громадської критики.

Лише завдяки співпраці цих інституцій, знаходженні точок дотику в суміжних питаннях можна якнайшвидше налагодити податковий механізм – забезпечити ефективне функціонування податкових відносин між державою та платниками податків (рис. 4). Через відзначення релігійних свят, проведення богослужінь тощо священнослужителі спілкуються з людьми, доводять до їхньої свідомості настанови, що лежать в корені добра та зла. Як вже зазначалося, в християнстві податкові злочини вважа-

ються проявом індивідуалістичної етики, тобто добровільним гріхом.

Тут необхідно пам’ятати слова Второзаконня, мораль уможвавлення яких важко перевершити своєю істинністю та глибиною наслідків: “Кожний буде скараний за свій гріх” [10, 203]. Утім великою проблемою українського суспільства є те, що гріх ухилення від оподаткування не усвідомлюють навіть ревні послідовники християнського віровчення. В цьому сенсі церква повинна бути задіяна у процесі переформатування старої фіскальної ідеології на основі чеснот сумління, свідомості й обов’язку сплачувати до бюджету законно встановлені податки.

У “Словнику української мови” подано детальне їх тлумачення, що можна інтерпретувати в світлі морально-етичних норм оподаткування, закладених у Біблії (табл. 2). Такі загальнолюдські цінності, як сумління, свідомість й обов’язок необхідно розвивати в кожній особі з тим, аби процесу справляння податків надати ознак добровільності, безкорисливості та розуміння. Зокрема, сумління, або його синонім – совість, означає усвідомлення та почуття моральної відповідальності за свою пове-

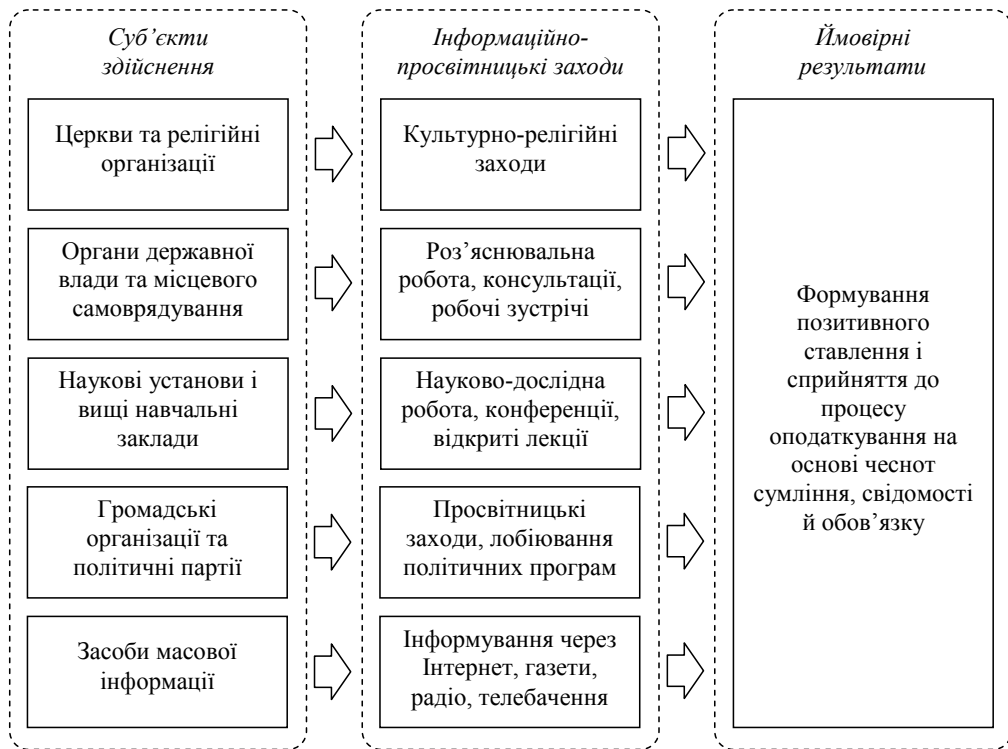

Рис. 4. Інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на формування позитивного ставлення та сприйняття до процесу оподаткування

Таблиця 2

Характеристика понять сумління, свідомості й обов'язку та їх зв'язок з оподаткуванням*

Поняття	Характеристика	Зв'язок з оподаткуванням
Сумління	Усвідомлення й почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством; моральні принципи, погляди, переконання; совість.	Через узгодження в поведінці людини сприйняття правильного та неправильного розуміння того, що вчасна й у повному обсязі сплата податків робить її духовно сильною.
Свідомість	Процес відображення дійсності мозком, який охоплює всі форми психічної діяльності й зумовлює цілеспрямовану діяльність людини.	Побудова певного образу відносин між державою та суспільством, за якого формується позитивне емоційне ставлення до процесу оподаткування.
Обов'язок	Те, чого треба беззастережно дотримуватися, що безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або власного сумління.	Зобов'язання громадян відчувувати частину власного багатства на користь держави, що надає процесу справляння податків ознак беззаперечності.

* Складено на основі [14, 838, 77; 15, 548].

дінку, вчинки перед самим собою, людьми і суспільством загалом [14, 838].

Відтак сумлінним платником податків є особа, котра на перший план висуває особистісні моральні зобов'язання, прагне показати себе законослухняним громадянином, хоче позбавитися відчуття боргу перед державою. Через узгодження в поведінці сприйняття правильного та неправильного вона з усією відповідальністю розуміє, що вчасна й у повному обсязі сплата податків робить її духовно сильною. Причому, незважаючи на те, що процес оподаткування призводить до втрати частини доходів і майна, які можна було б використати для задоволення власних потреб.

Свідомість – це процес відображення дійсності мозком, який охоплює всі форми психічної діяльності та зумовлює цілеспрямовану діяльність людини [14, 77]. Щодо сплати податків, ця риса демонструє пізнавальну функцію, яка криється в побудові певного образу відносин між державою та суспільством, за якого формується позитивне емоційне ставлення до процесу оподаткування. У цьому випадку перехреснюються питання про свободу волі справляти законно впроваджені податки і відповідальність особи за ухилення від оподаткування.

Обов'язок є те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати згідно з вимогами суспільства або відповідно до власного сумління [15, 548]. З настановою Ісуса Христа обов'язку сплачувати податки можна ознайомитися у Євангелії від святого Матея: "Як прийшли ж вони в Капернаум, до Петра підійшли збирачі дидрахм на храм, та й сказали: "Чи не заплатить ваш учитель дидрахми?" ...промовив Ісус: "Піди над море, та вудку закинь, і яку першу рибу ізловиш, візьми, і рота відкрий їй,

і знайдеш статира; візьми ти його, і віддай їм за Мене й за себе..." [10, 911].

Цією та багатьма іншими згадуваними прикладами він переконував про зобов'язання кожного відчувувати частину власного багатства на користь держави. Саме на почутті обов'язку повинні робитися акценти у фіскальній ідеології та сприйнятті українським суспільством. Що стосується його впливу на процес оподаткування, глибоке осмислення положень Книги Святого Письма повинне дати змогу по-новому побачити природу податкового платежу й принцип загальності оподаткування, а справляння податків надати ознак беззаперечності.

Таким чином, сьогодні нашій державі випав реальний шанс якісно змінити систему податкових відносин, в яких духовні та морально-етичні засади будуть основою їх здійснення. Адже, впроваджуючи нові податки чи збільшуючи податкові ставки та розширюючи базу оподаткування вже існуючих податкових платежів, можна лише спровокувати ріст й без того надмірної частки тіньової економіки України. Натомість конструктивні зрушення будуть лише тоді, коли фіскальна ідеологія візьме на озброєння загальнохристиянські цінності, закладені у Біблії.

Висновки. Цю ідею потрібно й надалі розвивати та впроваджувати у практичну площину з тим, аби вона не залишилася на папері. Зрештою, в розглянутій тематичі можна окреслити низку інших питань, які потребують кращого вивчення і теоретичного обґрунтування. Зокрема, через призму поведінкових фінансів необхідно дослідити як виконують податкові зобов'язання особи з різним ступенем сумління, свідомості й обов'язку. Причому залучення до цього диспуту представників різних галузей знань значно пришвидшить наукові пошуки та їх результати.

Література

1. Андрущенко В.Л. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) : монограф. / В.Л. Андрущенко, Т.В. Тучак. – К. : Алерта, 2013. – 384 с.

2. Іванов Ю.Б. Сутність та ключові аспекти податкової культури як чинника національної економічної безпеки / Ю.Б. Іванов, Ю.В. Бережна // Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи : матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. – Донецьк, 2009. – С. 34–37.

3. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні : монограф. / С.І. Юрій, А.І. Крисоватий, Т.В. Кошук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 292 с.

4. Wagner R.E. *Fiscal sociology and the theory of public finance: an exploratory essay* / R.E. Wagner. – Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar, 2007. – 228 p.

5. Edersheim A. *The life and times of Jesus the Messiah* / A. Edersheim. – Oxford : Grand Rapids, 1953. – 1733 p.

6. Kirchler E. *The economic psychology of tax behaviour* / E. Kirchler. – Cambridge, New York etc. : Cambridge University Press, 2007. – XVII, 243 p.

7. Sirico R.A. *The sin tax: economic & moral considerations* / R.A. Sirico. – Ottawa : Acton Institute, 1995. – 17 p.

8. Torgler B. *Tax morale: theory and empirical analysis of tax compliance* / B. Torgler [Electronic resource]. – Access mode: http://www.edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf.

9. Виконання Зведеного бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

10. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. І. Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2009. – 1152 с.

11. Zatwardnicki S. *Sumienie podatnika a państwo bez sumienia? Katolicka nauka społeczna*

a podatki / S. Zatwardnicki [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekonomia.opoka.org.pl/pauka-kosciola-o-ekonomii/5108.1,Sumienie_podatnika_a_panstwo_bez_sumienia_Katolicka_nauka_spoleczna_a_podatki.html.

12. Релігійні організації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2015/60129/>.

13. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Феміна, 1996. – 64 с.

14. Словник української мови : в 11 т. – Т. 9 / ред. І.С. Назарова [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 916 с.

15. Словник української мови : в 11 т. – Т. 5 / ред. В.О. Винник, Л.А. Юрчук. – К. : Наук. думка, 1974. – 840 с.

References

1. Andrushchenko, V.L. & Tuchak, T.V. (2013). *Moralno-etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkuvannia (zakhidna tradytsiia)* [Moral and ethical imperatives of taxes and taxation (western tradition)]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

2. Ivanov, Yu.B. & Berezhna, Yu.V. (2009). *Sutnist ta kliuchovi aspekty podatkovoї kultury yak chynnyka natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky* [The essence and key aspects of tax culture as a factor of national economic security]. *Proceedings from: IX mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Stan i problemy opodatkuvannia v umovakh svitovoi finansovoi kryzy"* – IX International Scientific Conference "State and problems of taxation in the world financial crisis". (pp. 34–37). Donetsk [in Ukrainian].

3. Yurij, S.I., Krysovatyj, A.I. & Koshchuk, T.V. (2010). *Suchasni tendentsii rozvytku yevropeiskoho opodatkuvannia ta novitnia paradyhma podatkovoї polityky v Ukraini* [Modern Trends of Development of European Taxation and New Paradigm of Tax Policy in Ukraine]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

4. Wagner, R.E. (2011). *fiscal sociology and the theory of public finance: an exploratory*. Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar.

5. Edersheim, A. (1953). *The life and times of Jesus the Messiah*. Oxford: Grand Rapids.
6. Kirchler, E. (2007). *The Economic psychology of tax behavior*. Cambridge, New York etc.: Cambridge University Press.
7. Sirico, R.A. (1995). *The sin tax: economic & moral considerations*. Ottawa: Acton Institute.
8. Torgler, B. *Tax morale: theory and empirical analysis of tax compliance*. Available at: http://www.edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf.
9. *Vykonannya zvedenoho biudzhetu Ukrainy [Execution of the consolidated budget of Ukraine]*. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
10. *Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu [Bible or Books the Holy Scripture of the Old and New Testament]*. Kyiv: Ukrain-ske Bibliine Tovarystvo [in Ukrainian].
11. *Zatwardnicki, S. Sumlinnia platnyka podatkov i derzhava bez sovisti? Katolytske sotsialne vchennia i podatky [The Conscience of Taxpayer and the State Without Conscience? Catholic Social Teaching and Taxes]*. Available at: http://ekonomia.opoka.org.pl/nauka-koscio-la-o-ekonomii/5108.1,Sumienie_podatnika_a_panstwo_bez_sumienia_Katolicka_nauka_spoleczna_a_podatki.html.
12. *Relihiyni orhanizatsiyi v Ukraini [Religious organizations in Ukraine]*. Available at: <http://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr2015/60129/>.
13. *Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (1996, June, 28)*. Kyiv: Femina [in Ukrainian].
14. *Nazarova, I.S. (Ed.). (1978). Slovyk ukrayins'koyi movy [Ukrainian dictionary]. (Vols. 9)*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
15. *Vynnyk, V.O. & Yurchuk, L.A. (Ed.). (1974). Slovyk ukrayins'koyi movy [Ukrainian dictionary]. (Vols. 5)*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].